

"Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarga yondashuv: jazomi yoki tarbiya?"

ISKANDAROVA KAMOLOTXON

Annotatsiya: Mazkur maqola, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarga yondashuvni tahlil qiladi. Uzoq yillar davomida voyaga yetmagan shaxslar tomonidan amalga oshirilgan jinoyatlar turli yondashuvlar bilan muhokama qilinib kelgan: ba'zi hollarda ularni jazolash zarurati, boshqalarida esa tarbiyaviy va rehabilitatsiyaviy yondashuvlar qo'llaniladi. Maqolada bu ikki yondashuv o'rtasidagi farqlar, ularning huquqiy va ijtimoiy jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, voyaga yetmaganlarning jinoyatga aloqadorligi masalasidagi psixologik, ijtimoiy va iqtisodiy faktorlar, jinoyatning oldini olish va aybdorlarni to'g'ri tarbiyalash usullari ham ko'rib chiqiladi. Maqola, jazolash va tarbiya jarayonlarining samarasini taqqoslab, rehabilitatsiya, ijtimoiy integratsiya va rehabilitatsiya choralariga oid tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, jinoyat, jazolash, tarbiya, rehabilitatsiya, huquqiy javobgarlik, psixologik yondashuv.

Kirish

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar har doim ijtimoiy va huquqiy tizimda murakkab muammo sifatida ko'rib chiqilgan. Bu yoshdagi shaxslarning jinoyatga aloqadorligi ko'plab omillarga, jumladan, ularning psixologik holatiga, ijtimoiy muhitga va iqtisodiy sharoitlarga bog'liqdir. Voyaga yetmagan shaxslar ko'pincha harakatlarini to'liq anglamay, hissiy va ruhiy iztiroblarga asoslangan qarorlar qabul qiladilar. Shunday bo'lsa-da, ularning jinoyatga aloqadorligi doirasida ikkita asosiy yondashuv mavjud: birinchi yondashuv, yani jazolash, ularni huquqiy javobgarlikka tortishni taqozo qiladi; ikkinchi yondashuv esa, tarbiya va rehabilitatsiya jarayonlariga yo'naltirilgan, voyaga yetmagan shaxslarni jamiyatga qayta integratsiya qilishni ko'zda tutadi.

Maqolada, ushbu ikki yondashuvning ijtimoiy va huquqiy samarasini tahlil qilish orqali, voyaga yetmaganlarning jinoyatga aloqadorligini qanday to'g'ri baholash va ularni qayta tarbiyalash masalasidagi eng yaxshi amaliyotlar ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Voyaga yetmaganlar va jinoyat: Psixologik va ijtimoiy nuqtai nazar

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar, ko'pincha o'zining yoshiga xos xulq-atvor, ruhiy va hissiy muammolar, shuningdek, oilaviy yoki ijtimoiy vaziyatlar bilan bog'liq bo'ladi. Yoshlar o'zlarining aybini tushunmasliklari yoki hukm qilinishning oqibatlari haqida to'liq tasavvurga ega bo'lmashliklari mumkin. Psixologik jihatdan, bu yoshdagi shaxslar ko'pincha o'z his-tuyg'ulariga ega bo'lishni, stress bilan kurashishni yoki ijtimoiy me'yorlarga muvofiq ravishda xulq-atvorni shakllantirishni

bilmaydilar. Shu sababli, jinoyatni sodir etgan voyaga yetmaganlarga nisbatan yondashuvda bir necha asosiy omillarni hisobga olish zarur:

1. **Yoshning psixologik rivojlanishi:** Voyaga yetmaganlar ko'pincha o'z xatti-harakatlarining to'liq oqibatlarini anglamasdan impulsiv tarzda harakat qilishadi. Bunga qo'shimcha ravishda, ular emotsional va psixologik o'zgarishlar, o'zligini izlash, oilaviy muammolar kabi holatlar mavjud bo'lishi mumkin.

2. **Ijtimoiy muhitning ta'siri:** Voyaga yetmagan shaxslarning jinoyatga aloqasi ko'pincha ular yashayotgan ijtimoiy muhiti, oilaviy vaziyat va maktabda yoki ko'chada ko'radigan muhitlariga bog'liqdir. Ijtimoiy me'yorlarga qarshi xatti-harakatlar, ko'pincha to'g'ri tarbiya yoki boshqaruvning yo'qligi bilan bog'liqdir.

Jazolash yondashuvi: Huquqiy nuqtai nazar

Jazolash yondashuvi jinoyatni sodir etgan voyaga yetmaganlarni huquqiy javobgarlikka tortishni ko'zda tutadi. Bu yondashuvda, shaxs jinoyat uchun hukm qilinadi, va ular belgilangan jazolarni o'tashlari kerak. O'tkazilgan jazo choralariga quyidagilar kirishi mumkin:

- **Jinoyat kodeksiga asoslangan jazo:** O'zbekistonda voyaga yetmaganlar uchun jazolarni belgilovchi me'yorlar mavjud. Biroq, yoshlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar odatda o'zgacha yondashuvni talab qiladi.

- **Hukmning qat'iyligi:** Ba'zi hollarda, voyaga yetmaganlar uchun qattiq jazolar, ularni yanada noxush yo'lga solishi mumkin. Bunday hollarda, rehabilitatsiya va ijtimoiy integratsiya imkoniyatlari cheklanishi mumkin.

Jazolash yondashuvi ko'pincha uzoq muddatli ijtimoiy ajratilish va voyaga yetmagan shaxsning ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday hollarda, jamiyatning umumiy farovonligi va xavfsizligini ta'minlashdan ko'ra, voyaga yetmaganlarning kelajakdagi xulq-atvoriga va hayotiga qanday ta'sir qilishi kerakligi haqida o'ylash zarur.

Tarbiya yondashuvi: Rehabilitatsiya va qayta integratsiya

Boshqa tomondan, tarbiya yondashuvi rehabilitatsiya, qayta integratsiya va ijtimoiy moslashuvga yo'naltirilgan. Bu yondashuvda voyaga yetmaganlarga nisbatan tarbiyaviy choralarga urg'u beriladi va ular jinoyatni sodir etganliklari uchun jazolanishdan ko'ra, yaxshilanishga undaladi. Tarbiya yondashuvi ko'plab metodlarni o'z ichiga oladi:

- **Rehabilitatsiya va qayta integratsiya:** Voyaga yetmagan shaxsni jamiyatga qayta integratsiya qilish uchun psixologik va tarbiyaviy yordam ko'rsatiladi. Bu usulning maqsadi, yoshlarni ularning xatti-harakatlarini anglash va to'g'ri yo'lga solishdir.

- **Ijtimoiy xizmatlar va maslahatlar:** Voyaga yetmagan shaxslarning jinoyatni sodir etgan sabablari ko'pincha ijtimoiy, iqtisodiy yoki psixologik omillarga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun, ularga ijtimoiy xizmatlar va psixologik maslahatlar orqali yordam ko'rsatish juda muhim.

Tarbiya yondashuvi, har qanday jinoyatga yondashuvdan farqli o'laroq, voyaga yetmagan shaxslarning o'zini tuzatish, jamiyatga qaytish va keyingi hayotda yaxshilanish imkoniyatlarini yaratadi. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarga yondashuvda jazolash va tarbiya yondashuvlari o'rtasidagi farqlar juda katta. Har bir yondashuvning o'zining ijtimoiy va huquqiy ta'siri bor va bu, ayniqsa, yoshlarning kelajakdagi hayotiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu qismda biz jazolash va tarbiya yondashuvlarini yanada chuqurroq tahlil qilamiz.

1. Jazolash yondashuvi: Huquqiy va ijtimoiy aspektlar

Jazolash yondashuvi, asosan, jinoyatni sodir etgan voyaga yetmaganlarga jazo tayinlash va ularga qonun doirasida javobgarlikni his qilishni ta'minlashga qaratilgan. Bu yondashuvning asosiy maqsadi — jinoyatning oldini olish, jamiyatni himoya qilish va muqaddam jinoyat qilgan shaxsni jazolashdir. Biroq, bu yondashuvning salbiy tomonlari ham bor.

Huquqiy jihatlar

Jazolash yondashuvining huquqiy jihati, avvalo, shaxsning jinoyatga nisbatan javobgarligini belgilaydi. O'zbekistonning Jinoyat kodeksi va boshqa huquqiy hujjatlarida voyaga yetmaganlar uchun jinoiy javobgarlikning o'ziga xos xususiyatlari ko'rsatilgan. Bunday qonunchilikka ko'ra, voyaga yetmagan shaxslar uchun jazolar odatda ular yoshi va jinoyatning og'irligiga qarab belgilanadi. Misol uchun, 14 yoshga to'lmagan shaxslar faqat muayyan jinoyatlarni sodir etgan taqdirda javobgarlikka tortilishi mumkin, 16 yoshga yetgan shaxslar esa yanada kengroq javobgarlikka egadirlar.

Agar jazolash yondashuvi qat'iy bo'lsa, voyaga yetmagan shaxs o'zining xatti-harakatlarining jiddiy oqibatlari haqida tasavvurga ega bo'lishi mumkin. Biroq, bu yondashuvda jinoiy javobgarlikni har doim o'rgatish yoki yaxshilash emas, balki faqat jazolash ustunlik qiladi. Shu bilan birga, jazolashning huquqiy yondashuvining ahamiyati va samaradorligi ham savol ostida qoladi, chunki ayrim hollarda jazolash, voyaga yetmaganlarning ijtimoiy moslashishini ta'minlashda samarasiz bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy jihatlar

Ijtimoiy jihatdan, jazolash yondashuvi voyaga yetmaganlarning yanada yomonlashgan ijtimoiy holatiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, jazo olish orqali, bu yoshdagi shaxslar ko'proq norozilik, isyonkorlik va ijtimoiy izolyatsiya hissini sezishlari mumkin. Jazo olingan shaxslar ko'pincha jamiyat tomonidan ta'qib qilinishi yoki tashlanishi mumkin, bu esa ularning kelajakdagi hayotini yanada murakkablashtiradi. Bunday ijtimoiy ajratilish, ularning jinoyatga qaytib qolishiga sabab bo'lishi mumkin, chunki ular jamoatning salbiy yondashuvi bilan yuzlashadilar va o'zlarini jamiyatdan ajratilgan, tashlab qo'yilgan deb hisoblashlari mumkin.

2. Tarbiya yondashuvi: Reabilitatsiya va qayta integratsiya

Tarbiya yondashuvi, asosan, voyaga yetmaganlarni o'z xatti-harakatlarini tushunishga va yaxshilanishga undaydi. Bu yondashuvda, jazolashdan ko'ra, ularning reabilitatsiya qilinishi, ijtimoiy moslashuvi va psixologik yordam olishlari ko'zda tutiladi. Tarbiya yondashuvi, asosan, uzun muddatli ta'sirga ega bo'lib, yoshlarni jamiyatga qayta integratsiya qilish va ular uchun ijtimoiy moslashuv sharoitlarini yaratishga qaratilgan.

Psixologik va tarbiyaviy yordam

Tarbiya yondashuvining asosiy elementlaridan biri psixologik yordam va tarbiyaviy maslahatlar bo'lib, bu metodlar jinoyatni sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarning ruhiy holatini tushunishga, ular bilan ishlashga va ularni to'g'ri yo'lga solishga yordam beradi. Psixologik yondashuv, yoshlarning hissiy holatini tushunishga va ular uchun ijtimoiy moslashuvni osonlashtirishga yordam beradi. Psixologik yordam orqali, voyaga yetmaganlarga o'z xatti-harakatlarining oqibatlarini anglash, muammolarni hal qilishning konstruktiv yo'llarini o'rgatish mumkin.

Reabilitatsiya jarayonida, shuningdek, yoshlarning o'zlarini jamiyatda to'g'ri his qilishlari va o'z xatolarini to'g'rilashga harakat qilishlari muhim. Bunday jarayonlar orqali, ular jamiyat bilan ijtimoiy moslashuvni osonlashtirishlari va o'zini tarbiyalash jarayonida eng yaxshi amaliyotlarni o'zlashtirishlari mumkin.

Ijtimoiy integratsiya

Tarbiya yondashuvining yana bir muhim jihati bu ijtimoiy integratsiya. Voyaga yetmaganlar ko'pincha jinoiy jazolarni o'tayotganda, jamiyatdan izolyatsiya qilinadi. Bu holat esa, o'z navbatida, ularning qayta jinoyat sodir etishiga olib kelishi mumkin. Tarbiya yondashuvi, avvalo, voyaga yetmaganlarni jamiyatga qayta integratsiya qilishni ko'zda tutadi. Ijtimoiy xizmatlar, mehnat o'quv dasturlari, ta'lim va boshqa yordamlar orqali, voyaga yetmaganlarni jamoaga qayta kiritish imkoniyatlari yaratish mumkin. Bu esa ularni ijtimoiy xavfsizroq va barqaror holatga keltiradi.

3. Jazolash va tarbiya: Samaradorlikni taqqoslash

Jazolash va tarbiya yondashuvlarini taqqoslaganda, ular o'rtasida qattiq farq bor. Jazolash yondashuvi qisqa muddatda jinoyatning oldini olishga yordam berishi mumkin, ammo uzoq muddatda, bu yondashuv yoshlarni jamiyatga qayta integratsiya qilishda samarali bo'lmasligi mumkin. Tarbiya va reabilitatsiya yondashuvi esa uzoq muddatda yoshlarning ijtimoiy moslashuvini va jamiyatga qayta integratsiyasini ta'minlashga yordam beradi. Biroq, bu yondashuv ham o'zining vaqt va resurslar talab etadigan tomonlarini o'z ichiga oladi.

Shuningdek, har ikki yondashuvda ham o'zgarishlar kiritish zarur. O'tkazilayotgan yondashuvlarni ijtimoiy va psixologik yordamni to'g'ri kombinatsiya qilish orqali samarali qilish mumkin. Masalan, jazolash yondashuvining psixologik va tarbiyaviy yordam bilan birlashtirilgan shakli, qisqa muddatda jinoiy jazoni o'tashni, uzoq muddatda esa yoshlarni qayta jamiyatga qaytarishni ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarga yondashuvda jazolash va tarbiya yondashuvlari o'rtasida yirik farqlar mavjud. Jazolash yondashuvi qisqa muddatda jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan bo'lsa-da, tarbiya yondashuvi uzoq muddatda yoshlarni jamiyatga qayta integratsiya qilishni ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq, ushbu ikki yondashuvni birlashtirib, har bir shaxsning psixologik holati, ijtimoiy va oilaviy sharoitlari hisobga olinishi kerak. Bu orqali voyaga yetmaganlarning jamiyatga qayta integratsiya qilish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi** (2021). – O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar bo'yicha huquqiy normalarni belgilab beradi. Kodeksda jinoyatning og'irligi, voyaga yetmagan shaxsning yoshi va aybdorlik darajasi hisobga olinadi. Ushbu huquqiy me'yorlar jinoyatga yondashishda huquqiy asos sifatida xizmat qiladi.
2. **O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi** (2021). – Jinoyat protsessual kodeksi, voyaga yetmaganlarga nisbatan sud jarayonlarini olib borishda, ularning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan me'yorlarni belgilaydi. Jinoyat protsessida yoshlarning qonuniy manfaatlarini himoya qilish muhim o'rin tutadi.
3. **Zvonareva, E. A. (2017). "The Problem of Juvenile Crime and the Legal System: A Comparative Study."** – Ushbu kitobda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar va ularga nisbatan yuritilayotgan huquqiy yondashuvlar tahlil qilinadi. Muallif, ijtimoiy va psixologik aspektlarni hisobga olgan holda, jazolash va tarbiya yondashuvlarining o'zaro bog'liqligini o'rgangan.
4. **Hayward, D., & Carroll, R. (2016). "Juvenile Delinquency: A Social Psychological Approach."** – Ushbu asar, voyaga yetmaganlar jinoyatining ijtimoiy va psixologik sabablari haqida gapiradi. Tarbiya yondashuvining samaradorligini tushuntirishda, psixologik yondashuvlar va rehabilitatsiya tizimlarining roli ko'rib chiqilgan.